

בס"ד

שיעורי הגר"א עוזר שליט"א
ראש ישיבת אתרי

בענין:

אונאת ממון

- שיד -

נמסר בש"ק פרשת בהר-בחקותיי ה'תשע"ג

עיצוב גרפי ועימוד: תמנתי עיצוב גרפי

בשבת פרשת במדבר יחל השיעור בשעה: 5:30 אחה"צ
ויהיה בענין:

משפחה ולויה

מנחה בשעה 5:10 [ובזמן הדלקת נרות למטה]

בחג השבועות יתקיים השיעור אי"ה בשעה 6:00 אחה"צ ועל כך תבוא הודעה נפרדת.

לקבלת השיעורים באימייל יש לכתוב בקשה לתמנתי: timnal@zahav.net.il

אונאת ממון

במטלטלין שאין בקרקע ילפי' דאיכא דין חזרת אונאה, ובדרך הב' כתב דקבלה היתה בידם, ובקרקע ליכא חיוב החזרה, וביאר הרמב"ן הסברא דבקרקעות אדם מוחל כמו בפחות משתות.

ובדרך הרמב"ן מבוואר נמי בס' החינוך (מ' של"ז) דכתב דאיכא לאו בקרקעות ורק חזרת אונאה ליכא.

[לאו דאונאה בפחות משתות ובעל מנת להחזיר]

ומבוואר ברמב"ן ובחינוך דהלאו דאונאה אינו מחייב חזרה אלא הוא דין נפרד. ואילו להפנ"י הלאו והחזרה תלויים זב"ז. אמנם בשיטת התוס' נראה כדרך הפנ"י, שכבר דייקו מדברי התוס' (ב"מ סא.) דליכא לאו דאונאה בקרקעות (ע' משל"מ מלוה דא; מנ"ח שלו, ג. לח.ג). ועוד, דבתוס' (שם נב.) מבוואר דבפחות משתות שרי לכתחילה, ודלא כהרמב"ן. וכתבו שם התוס' דאף בשתות שרי אם עושה כן ע"מ להחזיר את האונאה אם יתבענו. ונראה דהתוס' ס"ל כהפנ"י דגדר הלאו הוא שלא לגזול במקח, ומהלאו שמעינן דהתורה החשיבה את מעות האונאה כגזול בידו, ולכן באופן דליכא חיוב השבה, כגון בקרקעות ובפחות משתות, גם לאו ליכא. ולכן ס"ל לתוס' לחדש עוד דשרי [מצד עצם הלאו דלא תונו], אם כי יתכן לאסור בזה משום איסורים אחרים כגון גניבת דעת או אונאת דברים] אפילו בשתות ע"מ להחזיר את דמי האונאה, ואע"ג דבגזילה ככה"ג ודאי אסור, צ"ל דהתורה אסרה רק כשעושה מעשה גזילה אבל באונאה דליכא מעשה גזילה ס"ל לתוס' דשרי אם עושה ע"מ להחזיר".

[כשהמאנה שוגג]

ובדעת הרמב"ן והחינוך נראה דס"ל דגדר הלאו הוא שלא לרמות במקח, אבל ליכא גזילה בידו דדרך מקח וממכר בכך. ויש להוכיח כן, דברמב"ן שם כ' דהמאנה את חבריו לדעת עובר בלאו. וכ"כ בחינוך. ומבוואר דאם המאנה שוגג ליכא לאו כלל, ומבוואר היטב לפי הנ"ל דגדר הלאו הוא שלא לרמות את חבריו במקח ולא חשיב רמאות אלא במזיד, אבל בשוגג דלא בא לרמותו ליכא לאו כלל. לא כן אילו גדר הלאו הוא משום לתא דגזילה, הלא אף בלא דעת סו"ס ממון חברו בידו.

אמנם נראה פשוט דחיוב חזרה איכא גם בשוגג, וכ"כ ברמב"ם פ"ב מה' מכירה". ונראה דגם הרמב"ן לשיטתו

ה וכן בס' נפש חיה שם על דברי התוס'. והנה בגמ' ב"מ סא ע"ב איתא לא תגנובו דכתב רחמנא ל"ל ות"י הגמ' דצריכא דאסור לגנוב ע"מ למיקט, ופירש"י שם ל"ל דנילף מריבית ואונאה, והנה בסמ"ע שם"ח סק"ב כ' בדעת הב"י דע"מ למיקט היינו ע"מ להחזיר וא"כ נמצא דמפורש בגמ' דשרי להונות ע"מ להחזיר. אלא דמהתם לא מוכח אלא כשבוואר יחזיר אבל התוס' חידשו שמותר אף בלא להחזיר אם לא יתבענו. ובנתה"מ רכ"ז סק"ב העתיק להלכה את דברי התוס' דשרי להונות ע"מ להחזיר וא"ש היטב דאילו לשיטתו דנראה דס"ל דהוא מגדר גזילה וכשהבאנו בהערה לעיל.

1 וכ"כ בשו"ט מהרי"ט חו"מ סי' י"ט סוד"ה שאלה תבע. וכן נראה בחינוך שם שכ' בשורש המצהו "שאין ראוי להיות בנ"א וזכין דרך שקר ותרמית אלא כ"א יזכה בעלמו במה שחננו אלקים באמת ובישור", ומבוואר דיסוד לאו דאונאה שלא יזכה בממון חבריו בדרך מרמה. ח וכן מבוואר בערוה"ש רכ"ז ס"ב דכ' להלכה כשיטת הרמב"ן דליכא לאו בשוגג וכ' דמ"מ חייב להחזיר האונאה.

שתי שיטות בראשונים בגדר הלאו ד'אל תונו'; גזילה במקח או רמאות במקח

[הלאו וחיוב החזרת האונאה, האם תלויים זב"ז; לאו דאונאה בקרקעות] **וכי** תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו. וכ' רש"י עפ"י התו"כ והגמ' בב"מ נח - זו אונאת ממון.

ובר"א דאונאה איתא בפ' הזהב (ב"מ נ ע"ב) אמר רבא פחות משתות נקנה מקח, יותר על שתות ביטול מקח, שתות קנה ומחזיר אונאה.

והק' הפנ"י (ב"מ נו.) מהיכן ילפינן לדין חזרת אונאה, דבתורה כתיב רק לאו "אל תונו" אבל חזרת אונאה בשתות מנ"ל, דבשלמא דין ביטול מקח ביותר משתות - סברא הוא, דאדעתא דהכי לא קנה והוי מקח טעות, אבל בשתות קשה ממה נפשך, אם אמדינן דעתיה דלא מחיל בדין הוא דליהוי מקח טעות, ואם מחיל אמאי מחזיר אונאה. וכ' הפנ"י דחזרת אונאה מדין גזילה היא, דהלאו ד"אל תונו" גילה דאונאה הוי כגזילה וממילא חייב להחזיר כדין גזילה".

ולפ"ז כ' הפנ"י דבקרקע דמבוואר במתני' שם דאין בה דין אונאה, גם לאו ליכא, שהרי כאמור דינא דחזרת אונאה נובע מהלאו, ואם היה בהם לאו ע"כ היה חייב להחזיר. [אמנם כתב הפנ"י דמ"מ איסורא מיהא איכא. ולכאן' כוונתו כש"כ הסמ"ע ס' רכ"ז סקנ"א בשם המהרש"ל דאיכא איסור משום אונאת דברים או גניבת דעת].

אור"ם ברמב"ן (פ' בהר) מבוואר דלא כהבנת הפנ"י, דהרמב"ן הק' היכי ממעטינן קרקע מאונאה מ'או קנה מיד עמיתך' - והלא פשוטו של מקרא בקרקע מיירי, דכל הפרשה מדברת במוכר שדהו עד היובל. ות"י הרמב"ן דבאמת איכא לאו בקרקע כפשטא דקרא, והמיעוט של קרקע הוא רק מהחזרת האונאה. הרי דבריו ברורים דהחזרה אינה תלויה בלאו, ובקרקע איכא לאו וליכא חזרה. וכמו כן כתב שם גבי פחות משתות דליכא חיוב החזרה אבל לאו מיהא איכא.

והמקור לחיוב החזרה כ' הרמב"ן בב' דרכים, או דילפי' מהא דכתיב או קנה דאיכא דין מיוחד במטלטלין שאין בקרקעות והיינו חזרת האונאה (והיינו דמהא גופא דאיכא דין

א וכן"מ ברשב"ם ב"ב עח. ד"ה וכו' דחיוב החזרה נלמד מ'לא תונו'. וכדברי הפנ"י דחייב להחזיר כדין גזל מבוואר בקריא ספר פ"ב מכירה וכו"מ בנתה"מ רכ"ז סק"ט דכ' דלאו דלא תונו ניתק לעשה דהשבה, וכ"כ באבן האול פ"ב מכירה בשיטת הרמב"ם. וכ"מ בר"ש משאנן תו"כ פ' בהר שכ' גבי המיעוט של שטרות מאונאה דמכרו בוול ונתאנה המוכר א"צ מיעוט דהא גם מיק שטרות פטור, ומשמע דהוא מדין גזילה.

ב וכן"כ באבן האול פ"ב מכירה בשיטת הרמב"ם דליכא לאו בקרקע ומתאים היטב עם מש"כ שם דשיטת הרמב"ם כהפנ"י.

ג ואע"ג דליכא והשיב בקרקע נראה דכונתו דהכא הגזילה היא במעות כגון במוכר שהונה דלקח יותר המעות הוי כגזול בידו.

ד וכ"כ באוה"ח פ' בהר ליישב מה דהק' היכי מיעטו קרקע מאונאה והא כל פרשת אונאה שבתורה מיירי בקרקע במספר שני יובל ות' בדרך הב' דקרא דמספר שני יובל מיירי אלקמן באונאת דברים עיי"ש, ובדעת הפנ"י דילמא ל"ל ד'במספר שני תבואות ימכר לך' הוי כאיסור עשה וא"ש היטב פשוטו של מקרא, ועוד י"ל ליישב פשוטו של מקרא דבמאנה את חבריו בשנים הוי כטעות בדין שבמדיה ובמנין דאיכא גם בקרקע וש"י שכ"כ באבן האול שם. וע' גם ברמב"ן ובהעמק דבר שם. וע' ישוב נוסף בספר דברי שאול ב"מ נו, לפי שמכירתו אינה אלא לפירות עד היובל, אין כאן אלא מכירת מטלטלין.

אזיל, דחלוק הלאו מחיוב החזרה, וה"נ בשוגג אף כי ליכא לאו אבל חיוב חזרה יש.

והנה בטור (ח"מ ריש סי' רכ"ז) נראה דבא לאפוקי מהרמב"ן, דכ' "ואם הוא בשוגג הוא באיסור לאו". ונראה דהטור לשיטתו דכ' שם ואין לוקין עליו לפי שבכלל לאו דלא תגזול הוא דניתן להשבון שהמאנה את חבירו חייב להחזירו. ומבואר להדיא בטור כדרך התוס' והפנ"י, שיסוד הלאו הוא משום לתא דגזול, דעל כן אין לוקין משום שהוא בכלל לאו דגזילה, ולכן ס"ל דהלאו שייך גם בשוגג דמ"מ גזל את חבירו.

והנה הב"ח שם הביא מקור לשיטת הטור דאיכא לאו אף בשוגג, ממאי דאיתא בגמ' (ב"מ נא.) דאיכא לאו גבי מוכר ואיכא לאו גבי לוקח, ואיצטריך למיכתב בתרוויהו דאי כתב רחמנא מוכר משום דקים ליה בזבינתיה אבל לוקח דלא קים ליה בזבינתיה אימא לא אזהריה רחמנא. ופרש"י שם דקים ליה בזבינתיה ובמזיד הוא עושה. ומשמע דלוקח הוא שוגג ומ"מ איכא לאו. ומכאן יצא לו להטור דאף בשוגג איכא איסור לאו.

ובשערי יושר (ש"ה פ"ה) הק' כיצד יתכן לומר דהלאו הוצרך לשוגג, הלא כיון שאינו יודע שמאנה, מה שייך שהתורה תזהירנו על מצב זה שאינו יודע. וכ' דמכאן המקור שיש חיוב להחזיר את האונאה, והיינו דכל זמן שאינו מחזיר את האונאה עובר בכל רגע בלאו דלא תונו דהוי כגזילה בידו. נמצא דעיקר הלאו שאמרה תורה בקונה נאמר לאחר שכבר אינה [בשוגג]. ולפי"ז כ' הגרש"ש דבר נחמד ליישב קו' הרמב"ן הנ"ל מפשוטו של מקרא דמיירי בקרקעות וכיצד ממעטינן קרקע מאונאה - אך המיעוט לקרקעות נדרש מ"א קנה מיד עמיתך" - דבר הנקנה מיד ליד, והרי הק' קרא גופא בא לאזהרת הלוקח, וכפי מה שנתבאר עיקר אזהרתיה דלוקח בא על החזרת האונאה, וא"כ שפיר נתמעטה הקרקע מהך קרא שהרי אין בה דין חזרה, משא"כ שאר כל הפרשה מיירי בלאו של שעת המכר שהמוכר מאנה מדעת, ובוזה אמנם אין חילוק בין קרקע למטלטלין.

ונמצא מעתה שמותאמים הדברים היטב דלדרך התוס' והטור אכן מקור חיוב השבה נלמד מהלאו גופא, שהרי בלוקח כל עניינו של הלאו מלמד את חיוב החזרה.

עב"פ לפי הרמב"ן והחינוך שכתבו שהאיסור הוא להונות מדעת, יש ליישב דברי הגמ' הנ"ל דמשמע לכאן דאיכא לאו בשוגג. אמנם נראה דהחינוך אזיל לשיטתו דביאר באופן אחר את הצריכותא, דהו"א דגבי לוקח ליכא לאו מפני שאומר לעצמו שהמוכר ודאי בקי ורגיל בממכרו יותר ממני ועליו מוטל הדבר לדקדק - לכך הוצרך הכתוב להזהיר את הלוקח שלא יורה התר לעצמו. ולעולם מיירי בלוקח מזיד.

עוד כתב הב"ח שם מקור לדברי הטור דאין לוקין משום דניתן להשבון כגזילה, מהסוגיא ר"פ איזהו נשך (סא.) דעביד צריכותא בין לאוין דאונאה ורבית וגזילה, ואמרינן התם דמצינן למילף לאו דגזול מאונאה ורבית. הרי דאונאה משום גזול אתינן עלה, ואית בה מצות השבון כגזולה. ואכן צריך ליישב שיטת הרמב"ן והחינוך מהך סוגיא. ויתבאר לקמן.

[פלוגתא דרב ושמואל באונאה, האם נידונית כאיסורין או כדנינים]

וע"ז פי המבואר לעיל במחלוקת הראשונים בגדר הלאו, יתבאר עוד דברי ראשונים בשיטתם, דהנה בגמ' (שם נא.) איכא פלוגתא במוכר לחבירו ע"מ שאין לך עלי אונאה, לרב לא מהני תנאו ולשמואל מהני. ובתוס' (בע"ב) הביאו דהר"ח פסק כרב דהלכתא כרב באיסורין. והתוס' פליגי וכ' דהא לא פליגי אם מותר לעשות כן אלא אם חייב להחזיר האונאה וא"כ הוי בכלל דיני. וכ' הרא"ש דל"ד לגזול דהלכה שמואל, דהכא פליגי בלכתחילה. והק' במיחוסים לריטב"א [ואינו להריטב"א רק לאחד מן הראשונים], דהא בכל פלוגתא בדין ממון נימא הכי דהנידון אם שרי לכתחילה לקחת ממון חבירו אם לאו, ומאי שנא הכא.

ונראה בשיטת הר"ח דס"ל כדרך הרמב"ן דיסוד הלאו הוא שלא לרמות במקח, וא"כ לא דמי לכל נידון ממון שאין דנים בו כאיסורים מצד ספק גזול, דהתם הטעם הוא כמו שייסד הגרש"ש (בשע"י ש"ה) בישוב קושית הר"י באסון, מדוע כל ספק ממון אינו ספקא דאורייתא דאיסור גזול - משום דתחילת הדין הוא נידון בתורת המשפטים, מי זכאי באותו ממון ולמי הוא שייך, ובתורת המשפטים ליכא נידון של מצוות ועבירות, ורק לאחר שהוכרע דין המשפט, חייל איסור גזול שעניינו אזהרה להפר את תורת המשפטים שנקבע בה של מי שייך הממון, וכיון דמצד משפטי הממון מוכרע הדין דהוציא מחברו עליו הראיה ממילא ליכא מעיקרא הלאו דלא תגזול כלפי המוחזק. משא"כ בלאו דאונאה נראה דלשיטת הרמב"ן דגדר הלאו הוא שלא לרמות במקח, א"כ תחילת הדין הוא נידון דאיסורא ואינו תלוי בתורת המשפטים, וכשנחלקו רב ושמואל אם רשאי להתנות, עיקר מחלוקתם הוא בדין האיסורי ולא בתורת המשפט.^ט

[אונאת פחות משתות]

והרא"ש דס"ל כהר"ח, נראה דאזיל לשיטתו, דהנה נסתפק הרא"ש (בפ' הזהב סי' כ) אם איכא לאו בפחות משתות, וכתב צד להתיר כיון דדרך מקח וממכר בכך דאין מקפידים על שווי המקח שיהא בדיוק וא"כ הכל בכלל דמי המקח [וכע"ז בחינוך]. אבל בלא סברא זו מבואר בדבריו דאסור בלאו ד'לא תונו'. הרי מבואר ברא"ש כהרמב"ן, דבעצם אף בפחות משתות איכא לאו [אם לא משום דנחשיב זאת כדמי המקח ואין כאן רמאות כל עיקר], ודלא כהתוס' בדף נב. הנ"ל דשרי להונות בשתות על מנת להחזיר לכשיבטע. ואמנם בתורא"ש שם פקפק בדברי התוס' וכ' דצ"ע אי שרי לעשות כן. ובפסקיו נראה שנקט לאסור הדבר. ומבוארת שיטתו כהרמב"ן שיסוד האיסור הוא משום רמאות במקח ולא תלי כלל בדין הממון אם חייב להחזיר אם לאו [והרי לפי הדעה שאינו רשאי להתנות ע"מ שאין לך עלי אונאה, יש כאן רמאות, שהרי הלה אינו יודע שהוא מתאנה. ערמב"ן כתובות פג]. על כן מובן שנקט כהר"ח דהלכה כרב באיסורין.

ואנב, לגוף ספק הרא"ש בפחות משתות, נראה דפליגי בזה הרמב"ם והראב"ד; הרמב"ם (פכ"ט מכירה ה"ח) כ' דגם בקטן שהגיע לעונת הפעוטות אם הונו אותו בפחות משתות הוי

ט ועי' קונטרס הראיות לרי"א ראה ט' דהלכה כשמואל כיון דהוי דיני, וכ' חידוש דליכא לאו להונות לכתחילה אלא דבלא תונו נתחדש שאם תובעו חייב להחזיר הונאתו ע"ש, ועי' על דבריו מהגמ' ר"פ איזהו נשך ל"ל לאו באונאה.

מחילה. והראב"ד השיגו דהא קטנים לאו בני מחילה נינהו. ונראה דהרמב"ם ס"ל כצד הב' ברא"ש דפחות משתות הכל מדמי המקח וא"צ למחילה בפועל, על כן גם בקטנים א"צ להחזיר. ואילו הראב"ד ס"ל כפשוטו דבעינן מחילה בפועל ולכן הק' דקטנים לאו בני מחילה. (אמנם במ"מ כ' בדעת הרמב"ם דבקטנים אלו תיקנו דתהוי מחילתם מחילה כשם שתקנו דממכרם ממכר).
וי"ש להוסיף בזה, דהנה בדף מט ע"ב איכא מח' רב ושמואל אי שתות מקח שנינו או שתות מעות נמי שנינו. וכ' הרא"ש דהלכה כשמואל דקי"ל הלכתא כוותיה בדיני. ולכאורה נראה כסותר משנתו להלן שם לענין התנאה שנקט כהר"ח דהלכתא כרב באיסורי. ונראה, דברא"ש שם גבי שתות מקח ושתות מעות הוסיף טעם לפסוק כשמואל משום דתניא כוותיה. וצ"ב מה הוצרך לטעם זה, הלא כללא הוא בכל מקום דהלכתא כשמואל בדיני גם בלא דתניא כוותיה. אך להנ"ל הכל ניחא, שהרי נידון זה אם שתות מקח או שתות מעות נמי, הוא ספק אם שתות מעות בכלל שתות הוא או פחות משתות, והרי זה בעצם ספק בדין הממון אם יש בו דין חזרה אם לאו, אבל איסורא ודאי איכא [שהרי להרא"ש אין הלאו תליא בדין החזרה]. אלא שלפי מה שנסתפק הרא"ש לומר דפחות משתות חשיב כדמי המקח הרי אין בזה לאו דאונאה כל עיקר, וא"כ לפי צד זה אמנם יש כאן נידון של איסורים. וא"כ בתחילה כתב הרא"ש דהלכתא כשמואל משום דהוא בכלל דיני' שהרי אין זה אלא ספק בחזרה ולא בלאו. ועוד הוסיף טעם, שאף אי נימא כפי הצד בספק דפחות משתות ליכא לאו כלל וא"כ הרי זה נידון באיסורין [וכשיטתו להלן שתפס כהר"ח] - על זה הוסיף דמ"מ תניא כוותיה דשמואל. ומדוקדקים היטב כל דברי הרא"ש.

הרי ראינו עד הנה שתיים שהן ארבע נפקותות בנידון זה, אם הלאו דאונאה עניינו משום גולה במקח או משום רמאות: שתי נפקותות בדברים שאין בהם דין חזרה ומ"מ יתכן שיש בהן לאו משום הרמאות שבמקח - קרקעות ופחות משתות. ושתי נפקותות אחרות לאידך גיסא: דברים שאין בהם ענין רמאות ואעפ"כ יש בהם גזילה - כשהמאנה שוגג וכשהמתאנה יודע.

אמנם אכתי יל"ע בשיטת הטור, דמחד גיסא מוכח דס"ל כדרך התוס' והפנ"י שיסוד הלאו הוא שלא לגזול במקח, שלכך עובר אף בשוגג ולכן חשיב דהלאו ניתן להשבון כמבואר לעיל, ומאידך גיסא פסק גבי מח' רב ושמואל בתנאי דהלכתא כרב באיסורי (ושיטת אביו הרא"ש). ולכאן סתר דבריו.

במהות ה'גזילה' שבאונאה

ונראה, דהנה ידועה שיטת היראים (הובא במג"א הל' לולב) דגם למ"ד גזל עכו"ם מותר מ"מ לא מקרי 'לכם' ואין הישראל קונה את ממון העכו"ם. והק' האחרונים דבגמ' בבכורות (יג ע"ב) ילפינן דאין חיוב להחזיר אונאה לעכו"ם מדכתיב 'אל תנונו איש את אחיו', והק' הגמ' למ"ד גזל עכו"ם מותר השתא גזילו מותר אונאה מיבעיא, ואמאי צריך קרא. והק' האחרונים לדעת היראים דגזל עכו"ם אינו נעשה לממון הישראל הלא שפיר איצטרך קרא באונאה למימר דהאונאה שנטל היא ממון של הישראל. ותי' הגר"ח (בסטנסיל ב"ק לו). דבאונאה לולי חידוש התורה אינו גזל (וכדברי הגמ' דרך מקח וממכר בכך) ורק לאחר שגילתה התורה פרשת אונאה, שוב נעשה אותו ממון גזל בידו.

וביאור הדברים, דהנה יסוד דברי היראים ביאר בשערי יושר ש"ה על פי יסודו הגדול דתורת המשפטים ענינה בקביעת הבעלויות והזכויות של ממוןנו של אדם, וזהו ענין מציאותי, לא מצוותי או איסורי, ואילו הלאו דלא תגזול הוא במערכת המצוות ועבירות, וענינו שלא להפר את תורת המשפטים. ובגזל עכו"ם למ"ד גזל עכו"ם מותר, התירה תורה איסור זה [ואנן לא קיי"ל כן], אבל מ"מ תורת המשפטים לא נשתנתה, והרי במציאות הוא ממון העכו"ם הלכך אין הישראל

יא אפש"ל דלאחר דידעינן לאו דגזל א"כ גם באונאה ידע איכא לאו. אך הלא אין ללמוד אונאה מגזל, דדרך מקח וממכר הוא. ועוד, חידוש גדול הוא שיעבור בלאו כשהלה יודע ומסכים, ולא דמי לגזל דאינו ברצונו...

יב וכ"כ בברכ"ש סוסי' מ"ג.

יג לכאורה נראה דאף להתוס' והפנ"י דהלאו תלוי בחזרה א"ש דינא דהר"ח, כיון דגזר הלאו הוא שלא לגזול במקח הרי אילו היה דינא דכשהמתאנה ידע אין האונאה חוזרת, ודאי היה בזה לאו שהרי אין לך גזילה יותר מזו דהא לא מחל, וכל מה דאמרין דליכא לאו היינו לפי האמת שהאונאה חוזרת, א"כ אין בכך כלום שמכר חמש בשש, דהא לא רימא ולא גזל (י"ב).

מחילה. והראב"ד השיגו דהא קטנים לאו בני מחילה נינהו. ונראה דהרמב"ם ס"ל כצד הב' ברא"ש דפחות משתות הכל מדמי המקח וא"צ למחילה בפועל, על כן גם בקטנים א"צ להחזיר. ואילו הראב"ד ס"ל כפשוטו דבעינן מחילה בפועל ולכן הק' דקטנים לאו בני מחילה. (אמנם במ"מ כ' בדעת הרמב"ם דבקטנים אלו תיקנו דתהוי מחילתם מחילה כשם שתקנו דממכרם ממכר).
וי"ש להוסיף בזה, דהנה בדף מט ע"ב איכא מח' רב ושמואל אי שתות מקח שנינו או שתות מעות נמי שנינו. וכ' הרא"ש דהלכה כשמואל דקי"ל הלכתא כוותיה בדיני. ולכאורה נראה כסותר משנתו להלן שם לענין התנאה שנקט כהר"ח דהלכתא כרב באיסורי. ונראה, דברא"ש שם גבי שתות מקח ושתות מעות הוסיף טעם לפסוק כשמואל משום דתניא כוותיה. וצ"ב מה הוצרך לטעם זה, הלא כללא הוא בכל מקום דהלכתא כשמואל בדיני גם בלא דתניא כוותיה. אך להנ"ל הכל ניחא, שהרי נידון זה אם שתות מקח או שתות מעות נמי, הוא ספק אם שתות מעות בכלל שתות הוא או פחות משתות, והרי זה בעצם ספק בדין הממון אם יש בו דין חזרה אם לאו, אבל איסורא ודאי איכא [שהרי להרא"ש אין הלאו תליא בדין החזרה]. אלא שלפי מה שנסתפק הרא"ש לומר דפחות משתות חשיב כדמי המקח הרי אין בזה לאו דאונאה כל עיקר, וא"כ לפי צד זה אמנם יש כאן נידון של איסורים. וא"כ בתחילה כתב הרא"ש דהלכתא כשמואל משום דהוא בכלל דיני' שהרי אין זה אלא ספק בחזרה ולא בלאו. ועוד הוסיף טעם, שאף אי נימא כפי הצד בספק דפחות משתות ליכא לאו כלל וא"כ הרי זה נידון באיסורין [וכשיטתו להלן שתפס כהר"ח] - על זה הוסיף דמ"מ תניא כוותיה דשמואל. ומדוקדקים היטב כל דברי הרא"ש.

וי"ש להוסיף בזה, דהנה בדף מט ע"ב איכא מח' רב ושמואל אי שתות מקח שנינו או שתות מעות נמי שנינו. וכ' הרא"ש דהלכה כשמואל דקי"ל הלכתא כוותיה בדיני. ולכאורה נראה כסותר משנתו להלן שם לענין התנאה שנקט כהר"ח דהלכתא כרב באיסורי. ונראה, דברא"ש שם גבי שתות מקח ושתות מעות הוסיף טעם לפסוק כשמואל משום דתניא כוותיה. וצ"ב מה הוצרך לטעם זה, הלא כללא הוא בכל מקום דהלכתא כשמואל בדיני גם בלא דתניא כוותיה. אך להנ"ל הכל ניחא, שהרי נידון זה אם שתות מקח או שתות מעות נמי, הוא ספק אם שתות מעות בכלל שתות הוא או פחות משתות, והרי זה בעצם ספק בדין הממון אם יש בו דין חזרה אם לאו, אבל איסורא ודאי איכא [שהרי להרא"ש אין הלאו תליא בדין החזרה]. אלא שלפי מה שנסתפק הרא"ש לומר דפחות משתות חשיב כדמי המקח הרי אין בזה לאו דאונאה כל עיקר, וא"כ לפי צד זה אמנם יש כאן נידון של איסורים. וא"כ בתחילה כתב הרא"ש דהלכתא כשמואל משום דהוא בכלל דיני' שהרי אין זה אלא ספק בחזרה ולא בלאו. ועוד הוסיף טעם, שאף אי נימא כפי הצד בספק דפחות משתות ליכא לאו כלל וא"כ הרי זה נידון באיסורין [וכשיטתו להלן שתפס כהר"ח] - על זה הוסיף דמ"מ תניא כוותיה דשמואל. ומדוקדקים היטב כל דברי הרא"ש.

[אונאה מדעת המתאנה]

ונראה דהר"ח אזיל בזה לשיטתו. דהנה איתא בגמרא (נא.) במעשה דורשכי שמכר אחד חפץ השווה ה' בו' והלוקח ידע זאת וקנה על דעת לתבוע ולקבל את האונאה אחר כך בחזרה. וכ' הר"ח דשמעינן מההוא עובדא דאע"ג דהלוקח ידע שהונו אותו חייב המוכר להחזיר האונאה. וכ"כ המרדכי בשם הראב"ה, והובא להלכה ברמ"א (סי' רכ"ז ס"ז).

והב"ח הקשה מהגמ' ב"ב (עח.) דביותר מכדי שהדעת טועה אין ביטול מקח, דהא ידעי כו"ע ולא מקח טעות הוא. וכבר יישבו האחרונים בכמה דרכים, ע' קצוה"ח ונתי"מ בסי' רכו' ומחנ"א בדיני אונאה סי' יט, דהתם איכא אנן סהדי משא"כ הכא ליכא אנן סהדי דמחיל. ועוד תי' דהתם ודאי לאו מקח טעות הוא דהא אין הדעת טועה בכך וכו"ע ידעי שאין זה דמי המקח, וכיון דבדואי יותר משתות מיירי הרי ליכא למימר דקנה על דעת לבטל המקח לאחר זמן, דלאו בשופטני עסקינן לקנות כדי לבטל המקח, משא"כ הכא דודאי איכא למימר שקנה כדי לקיים מקחו ושתחזור אליו האונאה לאחר מכן, ולא מחל מידי].

והקשה המחנ"א (אונאה סי' י"ט) דבגמ' ב"מ סא. איתא דא"א למילף גזל מאונאה כיון דאונאה לא ידע דמחיל

י וברעק"א בשו"ע רכ"ז הוכיח בשיטת בעה"מ דס"ל דליכא לאו בפחות משתות, דכ' הבעה"מ בסוף ב"ק גבי פלוגתא דרב ושמואל בשתות מעות דהלכתא כותיה דשמואל כיון דתניא כותיה ואע"ג דהלכה כרב באיסורי ואונאה הוי איסורא. ואי נימא דס"ל דאיכא לאו גם בפחות משתות א"כ הנפק"מ הוא רק גבי ממונא כלפי חזרת האונאה וע"כ דס"ל דליכא לאו בפחות משתות וא"כ איכא נפק"מ גבי איסורא, וזהו כש"ז בדעת הרא"ש.

חפצים, וא"כ הוא הדין לגזל, מצינו למילף אף לעבדים, דכל ממון חברו אסור ליטלו כדאשכחן באונאה.

וְלַפִּי יֵשׁ לֵיִשָּׁב עַל דֶּרֶךְ זֶה קוֹ הַרְעֵק"א גבי אונאה לפרוטות, דאמנם ליכא לאו באונאה בפרוטה אבל זהו משום דל"ה בכלל פרשה דאונאה, משום שאנשים מוחלים על פרוטה בהפרשי דמי המקח וממילא ל"ה כלל גזל, אבל לו יצויר דהיה בכלל הלאו הוה חשיב גזל ושפיר ילפי' לגזל בשו"פ דהוא מציאות של ממון דאסור להחזיק ממון אחרים בידו, אבל באונאה בפרוטה ל"ח כלל דממון אחרים בידו.

וּדְאִתְּנִין להכי יש ליישב שיטת הטור, דהקשינו דמצד א' ס"ל כדרך הפנ"י דלאו דאונאה הוי כגזל, ומאידיך כ' דהוי איסורי ולא דיני. ולהנ"ל י"ל דאמנם ס"ל דאונאה הוא מדין גזילה מ"מ זהו אחרי הלאו דאונאה, דנתחדש דאע"ג דדרך מקח וממכר בכך ומצד משפטי הממון שפיר היה צריך להיות שייך למאנה מ"מ התורה חידשה דחשיבא כגזל וממון אחרים בידו, וכיון שכן י"ל דנידון כאיסורי כיון דשורש הדבר הוא הלאו ולא הממון, ול"ד לגזל דשורש הספק הוא במשפטי הממון ולכן נידון כדיני ודו"ק.

וּדְאִתְּנִין להכי י"ל כן נמי בשיטת אביו הרא"ש, דאזלי בחד שיטתא דהוי כגזילה, דהנה ברא"ש פ' הוהב (נה.) כ' דללוי דס"ל דאונאה בפרוטה הא דלא קתני במשנה משום דהוי בכלל גזל, ומבואר דס"ל דענין אונאה כגזל. והא דס"ל דאף בפחות משתות וע"מ להחזיר איכא איסור, הוא משום דס"ל דהוי כגזל דאסור גם אם עושה כן ע"מ להחזיר או ע"מ שימחל חברו. והא דפסק דהוי כאיסורי אתי שפיר כמש"כ בדעת הטור. ובזה א"ש דהטור גם כן הביא ספק הרא"ש גבי פחות משו"פ אע"ג דנקט דאונאה מדין גזל. ולהנ"ל א"ש היטב דהטור ואביו הרא"ש קאי בחדא שיטה כבשאר דוכתי. הוספה לאחר השיעור.]

בגדרי הלאוין וחיוב הממון באונאה וברבית

[פלוגתת הראשונים בדין מחילה בהחזרת רבית]

ואמנם אכתי פש לן לברורי שיטת הרמב"ן ודעימיה, דמבואר דס"ל דגדר הלאו הוא שלא לרמות במקח, ואילו בגמ' ר"פ איזהו נשך מבואר דאפשר ללמוד גזל מאונאה, וא"כ מבואר להדיא דלאו דאונאה הוא מדין גזל, וכפי שהביא הב"ח מהך סוגיא מקור לשיטת הטור דאונאה מדין גזל.

ואמנם איתא בגמ' שם גם גבי לאו דריבית, דאפשר ללמוד גזל מריבית, והתם נמי תקשי, דהנה כ' הרמב"ם (פ"ד מלוה ולוה הי"ג) דיש מהגאונים שהורו דלא מהני מחילה על חיוב חזרת ריבית, והרמב"ם חולק וס"ל דמהני מחילה כדרך שמוחל הגזל. ושיטת הריטב"א בשם מורו דלא מהני מחילה, וביאר הטעם דחיוב החזרת ריבית ל"ה כתביעת גזל דאית ליה על חבריה שעבוד ממון אלא חיוב הוא שחייב הכתוב להקיא איסור שבלע. ומבואר בריטב"א דחיוב החזרת ריבית הוא חיוב מחודש ואינו מדין גזל. ונראה דהריטב"א אוזיל לשיטתו, דהרמב"ן ובית מדרשו - ובכלל זה הריטב"א גופיה בב"מ סב. - נקטו דלמסקנת הסוגיה שם אין החזרת הריבית מתקנת הלאו משום שעל נתינת הריבית הקפידה תורה, בין אם החזיר בין לא החזיר, ולכן לוקין

קונהו. ואם כן, בדין אונאה במקח וממכר, מצד עיקר תורת המשפטים הממון שקיבל המוכר באונאת שתות הוא ממון הגמור, דדרך מקח וממכר בכך (כדאיתא בגמ' סא.), אלא דכיון דנתחדש בפרשת אונאה שצריך להחזיר את האונאה, מכח זה נעשה לגזל בידו, וא"כ בגוי למ"ד גזילו מותר וק"ו אונאתו, ממילא פשיטא דהוא ממון גמור של ישראל וא"צ כלל ילפותא לכך. דשאני משאר גזל עכו"ם דבמציאות הוא ממון הגוי אבל האונאה מצד תורת המשפטים הוא ממון המקבל, רק מכח דין החזרה נעשה גזל בידו, וכיון שבגוי ליתא בחזרה תו הוי ממון ישראל לכל דבר, על כן מקשה הגמרא דאין צריך קרא"י.

וּבְעִיקָר דין אונאת גוי שנתמעט מהלאו דאונאת ממון, ע' ברש"ש בכורות שם דעכ"פ איכא איסור משום גניבת דעת דאיכא נמי בגוי. וכ"ה להדיא בפיה"מ לרמב"ם בפ"ב ה"ז ע"ש דהאריך שם הרמב"ם בזה בדברים נוראים. וכ"ה בשו"ע הגר"ז בדיני אונאה סעיף יא.]

והנה איתא בגמ' ב"מ (נה.) דרב כהנא אמר דאין אונאה לפרוטות והיינו דשיעור אונאה ל"ה בפרוטה [ונחלקו הראשונים בשיעורו, האם כאיסור או מעה או טפי מפרוטה]. והק' הרעק"א (ב"מ סא. על תוד"ה לעבור) היכי ילפינן גזל מאונאה, הא איצטריך קרא לגזל שוה פרוטה דאינו באונאה. אמנם במנ"ח (של"ז) כ' דרב כהנא שאמר אין אונאה לפרוטות היינו רק לגבי חיוב חזרה, אבל לאו איכא וא"כ לק"מ דהגמרא הלא מיירי בילפותות הלאוין. אלא דהמנ"ח כ' הטעם דאין אונאה בפרוטה משום דמחיל ולכן איכא לאו ורק חיוב חזרה ליכא. וזה ניחא רק לשיטת הסוברים דאיכא לאו בפחות משתות הגם דליכא חזרה, אבל לשיטת התוס' דליכא איסור בכל מקום דליכא חזרה אכתי תקשי קו' הרעק"א.

ונראה, דהנה בתוס' (סא. ד"ה אלא) הק' על הא דאיתא בגמ' שם דאפשר ללמוד לאו דגזל מריבית ואונאה, וכי אצטריך קרא דלא תגזל לכוּבש שכר שכיר - והלא בעינן קרא דגזל לגזלת עבדים דאונאה ליכא בעבדים וגזל יש. וכתב הגר"ח (בסטטיל שם) ליישב דבלאו דאונאה נתחדשו ב' דינים: חדא, דאונאה חשיבא כגזל וחשיב דממון אחרים בידו. ועוד נתחדש דאסור לקחת ממון זה דאחרים, וממילא ילפינן נמי לגזל דממון אחרים אסור. והנה בהא דממעטינן אונאה בעבדים באופן שהלוקח נתאנה, נחזי אנן באיזה דין נתמעטו העבדים, וודאי נראה דנתמעטו בדין הראשון, דאונאה בעבדים לא חשיבא כלל כממון אחרים, אבל אם אך נחשבת ממון אחרים, אין להתירו, דהלא בגוונא דנתאנה הלוקח הגזילה היא בכסף שקיבל המאנה ולא בעבד גופא, וא"כ שפיר אפשר ללמוד גזילה מאונאה גם גבי עבדים, שהרי איסור נטילת הממון שוה הוא בעבדים ככלל דבר, ורק דבעבדים גילתה תורה דליכא תורת אונאה מעיקרא ולא חשיב ממון אחרים, אבל לענין איסור נטילת ממון אחרים, אין שום חילוק בין עבד לשאר

יד וכן תי' בשו"ת משנת ר' אהרן ח"ב סי' ע'. ובאחיעזר ח"ג סי' פ"א סק"ח שדן בקטן שהגיע לעונת הפעוטות והונה דחייב להחזיר האונאה, וכתב דלפי"ד הפנ"י דחיוב החזרת אונאה כיון השבת הגזילה ח"ג בקטן יתחייב להשיב האונאה, ולכאורה לפי"ד הגר"ח י"ל כיון דקטן ליתא בלאו דלא תנוה ל"ח גזל בידו.

ונראה ליישב עפ"י הגר"ח את דברי הסמ"ע, דמחזיק גיטא העתיק (ר"ס רכו) דברי הטור דלאו דאונאה ניתן להשבח כגזילה, ומאידיך כתב (בר"ס רלא) בטעם דהמודד לעכו"ם במדה חסרה עובר בלא תעשו עול במדה' ואילו באונאה אינו עובר, דשאני אונאה דלית בה משום גזל כיון דראה מה שקנה, משא"כ במדה על אמונתו סמך. הרי נקט כאן דבאונאה אין לתא דגזל - אך להגר"ח א"ש דדין גזל באונאה נתחדש רק ע"י המצוה דאונאה אבל לא מצד תורת המשפט עצמה, הלכך בעכו"ם דלא נאמרה המצוה תו לא הוי גזל מעיקרא.

וְדוֹגְמָא נוספת לדבר, במש"כ הגר"י אברמסקי (בקובץ מאמרים) שדיינים שפסקו דין על ממון משום דיני ריבית - אין זכות לזה שנתחייב לתבוע מהדיינים להראותו 'מהיכן דנתוני' כשאר דיני ממונות, כי אי"ז פסק דין ממוני אלא כהוראה של איסור והיתר. והוכיח כן מהטור שהביא דיני ריבית ביו"ד ולא בחו"מ. ואולם אם משום הא לא איריא, שכבר הקדים הטור בפתיחה שהואיל והזכיר ענין הרבית מקודם [גבי דיני עכו"ם], כתבן הכא, וכפי שפירש הב"ח דבריו שם שהיה לו להביאן בדיני חו"מ. אמנם הדרישה שם הסביר התנצלות הטור באופן אחר, שבא לבאר מדוע הכניס הלכות רבית באמצע דיני הלכות גויים].

[עיקר האיסור ברבית, שימת הרבית או לקיחתה]

וּמְעַרְתָּה תתורץ הקושיא על שיטת הרמב"ן והריטב"א דמבואר דכל החיוב חזרה רבית הוא להקיא איסור שבלע, והלא בגמ' מ' דריבית הוי כגזל - דגם לשיטתם איכא ברבית תמצית גזל בגדרי יו"ד אלא דלשיטתייהו תמצית הגזל אינה בלקיחה של הרבית אלא בקציצה והנשיכה דמעיקרא, דמה שהוא קוצץ ומשית על חברו חיוב רבית זהו תמצית הגזל, אבל בלקיחה אינה נידונית כגזל שהרי גובה את מה שנתחייב לו על פי דיני המשפטים. וממילא לשיטתם גם מצות החזרה אינה מענין השבת גזל ולכן ס"ל שאינו מתקן את הלאו.

וּנְמִצָּא דהרמב"ם והרמב"ן ודעימיה פליגי בהא; דהנה שיטת הרמב"ם דאין לוקין על לאו דריבית משום דניתן להשבון, ויל"ע נהי דמצד הלאו דלא תקח חשיב ניתן להשבון אבל אמאי אין לוקין משום הלאו דלא תשימון. ונראה, דלשיטת הרמב"ם עיקר האיסור הוא לקיחת הממון ואילו שימת הנשך אסורה משום דהיא אתחלתא דהלקיחה, ונמצא דעיקר 'תמצית הגזל' היא בלקיחה וממילא נידונית מצות החזרת הרבית שבגדרי יו"ד כמצות החזרת גזילה ולכן היא תיקון ללאו. ובדעת הרמב"ן והריטב"א נראה דסברי להיפך, דעיקר האיסור ברבית הוא הקציצה מה שמחיל על חברו חוב של ריבית, והוא גופא ה'תמצית גזל' דעי"ז גורם לחסרו, אבל בלקיחה הוא כבר ממון גמור שלו דחל חוב גמור למלוה, ומ"מ התורה אסרה את הלקיחה משום דעל ידה נחלטה השימה, אבל עיקר האיסור הוא בקציצת הרבית מעיקרא. ולכן ס"ל דאין תיקון במה שמחזיר הרבית דאיסורא דעבד עבד והחזרה הוא להקיא האיסור שבלע.

וּנְפַק"ב בזה, בדין המלוה לגוי וקצץ לו ריבית ובתוך הזמן נתגייר הלווה, דמבואר בראשונים ב"מ עב דלגבי הזמן שהיה גוי מותר לקחת ממנו, אלא דנחלקו על הזמן שלאחר הגירות, דלדעת הריטב"א שרי מה"ת ולרא"ש אסור. ונראה דהריטב"א אזיל לשיטתו דס"ל דעיקר האיסור בשימת הנשך והלקיחה אסורה רק משום גמר השימה וא"כ אם השימה היתה בהתר אין איסור בלקיחה.¹⁰

[ישוב שיטת הרמב"ן באונאה לאור הנ"ל]

וְרַפִּי כ"ז נראה ליישב נמי מה דהק' על הרמב"ן, ונקדים עוד דברי הגר"ח (פט"ו מה' מכירה) דהק' שם בכל אונאה שתות

על לאו דריבית. הרי מבואר דשיטת הרמב"ן והריטב"א דלאו דריבית אינו מדין גזילה אלא דין מחודש הוא. וא"כ צ"ע מהגמ' ריש איזהו נשך שאפשר ללמוד לאו דגזילה מריבית, וכמו דהק' על הרמב"ן גבי לאו דאונאה. וגם הרמב"ם לשיטתו בזה שפסק (מלוה פ"ד ה"ג) שאין לוקין על הלאו דרבית כיון שניתן להשבון.

[החוב המשפטי ברבית]

ואמנם גם בשיטת הרמב"ם אין הדברים פשוטים, דהנה הדבר מוסכם וברור דלולא חידוש התורה ברבית, הרי מדיני 'חושן משפט' מתחייב הלווה לשלם את חוב הריבית, וכמו שהוא אצל הגויים בדיניהם, כמבואר בב"מ סא. [ונאמרו בזה ג' דרכים - הרשב"א (בת' המיוחסות רכ"ג) כ' דהוא מדין שכירות המעות (והיינו החוב - לא גוף המעות דלהוצאה ניתנו); בת' מהרי"ט (ח"ב סי' מ') כ' דהוא מדין התחייבות; ובברכ"ש כ' בשם הגר"ח דהוא מדין קציצה וכמו קציצת מקח. ויש להאריך בכל אחת מהשיטות]. ועוד מוכח ומבואר בראשונים, דלאחר שהמלוה גובה את הרבית - נעשה הממון שלו לגמרי, דכן משמע מפשטות הסוגיה ב"מ סה. דא"צ להחזיר את הממון המסוים דגבה ברבית. וכן הוכיח הריטב"א שם מדין יורשים דא"צ להחזיר את הרבית שגבה אביהם [אם לא משום גנאי לאביהם בדבר המסויים]. ומוכח דהממון שייך למלוה. וביותר מבואר בראשונים ובאחרונים דגם לגבי עצם הריבית, איכא חוב בדיני חו"מ, כן משמע ברש"י קידושין ו ע"ב ומפורש יותר בריטב"א ובמאירי שם, וכן נקט המשל"מ (פ"ח מלוה). ובשע"י (ש"ה פ"ב-ג'. והאריך שם לפי דרכו דחלוק תורת המשפטים מדיני האיסורים וה"נ ברבית איכא חוב גמור בחו"מ אלא דהתורה אסרתו). ואמנם בחזו"א (יו"ד סי' ע') נקט לא כן, ונימוקו עמו - דאין מושג של 'חוב' שאסור לגבותו. [וכדבריו איתא במהרי"ט (ח"ב מ) במהלך אחד. וכן יש להוכיח כדבריו מהר"י מגאש שהובא בתלמיד הרשב"א ובחדושי רבנו חננאל ברבי שמואל בקדושין ו]. אולם רהיטת רוב הראשונים והאחרונים דלא כדבריו.

וא"ב לפי"ז יקשה גם על שיטת הרמב"ם, דמשמע מדבריו הנ"ל דס"ל דהרבית הוי גזל, והלא מבואר דאיכא חוב גמור מצד תורת המשפטים ליתן הרבית למלוה, ולאחר שגבה ודאי דנעשה לממון המלוה, וא"כ מהו הגזל שאילו נתכוון הרמב"ם.

ונראה, דאמנם מצד דיני חו"מ אין כאן גזל וכנ"ל, ומ"מ בדין איסור ריבית - שהוא בעיקרו דין ב'ורה דעה - נאמר דרואים אנו את הרבית כממון שאינו שלו, כאילו לקחו בגזילה, אע"ג דאינה גזילה בעצם, וא"כ הוא גזל רק בגדרי יו"ד ולא בגדרי חו"מ בתורת המשפטים. והיינו דבגדרי יו"ד נידונית לקיחת הרבית כאילו היא לקיחת גזל ומצות החזרת הרבית כאילו היא השבת גזלה. ונראה דזוהי כונת הגר"ש (בשע"י סוף שער ה') שיש ברבית 'תמצית גזל' אם כי לא גזל גמור, דהיינו כלפי ההסתכלות של דיני יו"ד נידונית הרבית כגזל. ועיי"ש בשער"י שבפשטות הדברים שבספק אם חייב להחזיר הרבית נידון הדבר כספק איסור ולא כספק ממון, כיון שחיוב החזרה הוא רק בגדרי יו"ד ולא בחו"מ, אלא שחזר וצדד דיתכן לחדש כיון דסו"ס בגדרי יו"ד דנים כאילו גזל וחיוב החזרה הוא כעין החזרת גזל, לא יהא עדיף מגזל גמור שבספק אינו חייב להחזיר.

10 וראה באריכות בכל הק' ענינא דרבית, בשיעור ז.

ואונאה, ופשיטא דמהני מחילה כמבואר בכל הסוגיה דאונאה פ' הוהב. דחיוב החזרת האונאה הוא ודאי חיוב ממון גמור מתורת המשפטים כהחזרת גזל. והוא הוא דס"ל להרמב"ן דחיוב החזרה חלוק מהלאו, דחיוב החזרה הוא חיוב בתורת המשפטים כהשבת גזל.

וביאור החילוק נראה, דהנה כ' הרמב"ן (פ' וישלח) דב"נ מצווים על הדינים ובכללם על האונאה. ולא הזכיר הרמב"ן ריבית, ופשטא דמלתא - מלבד לפי תירוץ אחד בתוס' ב"מ ע: - אין הגוי מוזהר בנטילת רבית מחברו. ובאור הדבר לפמש"כ הרמב"ן (פ' כי תצא) דהריבית שנעשה לדעת המלוה והלוה לא נאסר רק משום האחזה והחסד, כדכתיב בפרשת רבית 'וחי אחיך עמך'. ולכן אמר הכתוב 'למען יברכך ה' אלקיך' כיון שהוא חסד ורחמים כשמלוה בלי ריבית. משא"כ בגזל ואונאה. ועל כן מובן דב"נ הוזהרו על האונאה כעל הגזל ולא על הריבית, דאיסור ריבית ענינו משום החמלה והחסד על אחים, וזה ל"ש בדיני משפטים דב"נ. משא"כ אונאה דהוא מלתא דגזל והוא דבר מושכל. ולפי"ז נראה דבריבית כיון שהוא מדיני חסד והצדקה, גם אחרי שהתורה אסרה, החיוב להחזיר נובע מענין חסד כדכתיב 'וחי אחיך עמך' דמהתם למדנו חיוב החזרת ריבית. משא"כ באונאה, חיוב החזרה הוא חיוב גמור לחבירו כגזל ולכן מהני מחילה והיורשים חייבים ככל חוב ממוני.

דהדין דקנה ומחזיר אונאה, אמאי לא יכול לטעון אדעתא דהכי לא רציתי למכור, דהלא קציצת המכר היתה על שש ולא על חמש, והוי כטעות בדבר שבמנין דבטל מקח. ותי' הגר"ח דחיוב החזרה באונאת שתות אין גדרו דהקציצה שהיתה נתבטלה, אלא לעולם הקציצה נשארה כמו שקבעו רק איכא חיוב חדש של חזרת אונאה וכעין חזרת גזל, עכ"ד הגר"ח.¹⁰

ואם כן נראה בדעת הרמב"ן, דאמנם מצד דין 'חושן משפט' ודאי חלה הקציצה כמו שקבעו וכש"כ הגר"ח, אלא שזה גופא התורה אסרה לרמות את חבירו במקח וליצור כזאת קציצה, והוי ממש כדרך הרמב"ן גבי ריבית וכו"ל, ותרויהו הוי כתמצית גזל וא"ש הגמ' ריש איזהו נשך. נמצא דאף להרמב"ן דיסוד הלאו דאונאה אינו משום גזילה במקח [כהתוס' והטור והפני"י] אלא משום רמאות, מ"מ בעצם רמאות זו שבקציצת המקח בתחילה איכא תמצית גזל.

אכן, כל זה הוא לענין הלאו, דבזה איכא השוואה בין הלאוין דאונאה וריבית, אבל לענין חיוב החזרת האונאה ודאי דחלוק הוא בעיקר יסוד דינו מחיוב החזרת רבית, דפשוט דחיוב חזרת אונאה הוא חיוב ממון לכל דבר וענין, והיורשים חייבים להחזיר כמבואר בל' הריטב"א ב"מ סא. דחילק בין ריבית ובין גזל

¹⁰ ועי' במשל"מ פ"ח מלוה ולוה ה"א ד"ה עוד נ"ל דהק' כעין קו' הגר"ח, ותי' דכיון דעבר איסור אין יכול לטעון כן, וכעין דבריו נראה ברמב"ן וברשב"א ב"ב פג ע"ב.

